

УДК 316.45

Ю.В. БЕЛІКОВА

ЕМОЦІЙНА СПЕЦИФІКА ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОГО СТАТУСУ В ПРИВАТНІЙ ТА ПРОФЕСІЙНІЙ СФЕРАХ

Белікова Юлія Валеріївна – кандидат соціологічних наук, доцент кафедри соціології та психології управління Харківського національного економічного університету

У статті розглянуто взаємозв'язки між груповими емоціями та приватним і професійним статусами на основі даних соціометричних досліджень. В результаті було виділено специфіку емоцій, що важливі для досягнення високого приватного та професійного статусу. Доведено визначальний вплив емоцій на етапі формування статусу у малій соціальній групі, взаємовплив емоцій та статусу на етапі підтримки статусної позиції.

Ключові слова: емоція, соціологія емоцій, приватний та професійний статус, соціометрія.

В статье рассмотрены взаимосвязи между групповыми эмоциями и приватным и профессиональным статусами на основе данных социометрических исследований. В результате была выделена специфика эмоций, которые важны для достижения высокого приватного и профессионального статуса. Доказано определяющее влияние эмоций на этапе формирования статуса в малой социальной группе, взаимовлияние эмоций и статуса на этапе поддержки статусной позиции.

Ключевые слова: эмоция, социология эмоций, приватный и профессиональный статус, социометрия.

The correlation between private and professional status and group emotions on sociometry basis is considered in the article. As a result it is highlighted the specific of emotions, that are important to achieve high private and professional status. The decisive influence of emotions on the stage of status formation in the small social and interplay of emotions and status at the stage of status support is proved.

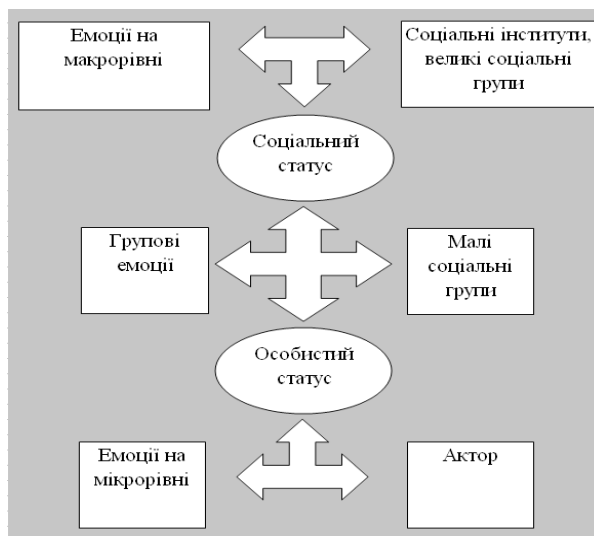
Key words: emotion, sociology of emotions, private and professional status, sociometry.

© Ю.В. Белікова, 2012

Постановка проблеми. Статус є ключовим поняттям багатьох соціологічних теорій та концепцій: П. Бурдьє, М. Вебера, П. Сорокіна та інших. Першим соціологом, що диференціював поняття статусу та ролі, був Ральф Лінтон, який зазначив, що статус це позиція, у той час як роль необхідно грати. Розрізняв поняття ролі та статусу й Т. Парсонс, зазначаючи що роль є динамічною характеристикою статусу. Прийнято розділяти поняття соціального та особистого статусу: соціальний статус, що обумовлений позицією великої соціальної групи, до якої належить індивід, особистий статус формується в малій соціальній групі, великий вплив на нього чинять особистісні характеристики індивіда. Інтерес соціологів до вивчення статусу обумовлений розумінням статусу як показника успіху в соціумі, тому питання щодо його формування та можливостей підвищення будуть завжди актуальними. Новий погляд на питання формування статусу може дати евристичний напрямок соціології – соціологія емоцій. Особливості соціального та особистого статусів та їх взаємозв'язок з емоціями, на думку автора статті, мають наступний вигляд (див. рис.1.).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В рамках соціології емоцій є декілька теорій, що намагаються дати пояснення взаємозв'язків між статусом та емоціями: владно-статусна теорія Т.Кемпера, теорія контролю афектів Д. Хейза, теорія соціального обміну емоцій Е.Дж. Лавлер та Ш.Р.Тхье (Edward J. Lawler and Shane R. Thye), теорія очікуваних станів С.Л.Ріджевей.

Т.Кемпер стверджує, що соціальний статус актора зумовлює емоції, що він викликає в інших,

Т.Кемпер стверджує, що соціальний статус актора зумовлює емоції, що він викликає в інших, однак соціолог не враховує, що дана схема працює з соціальним статусом за умови відсутності близьких стосунків та спілкування між актором з високим статусом та іншими, однак не може бути застосована до пояснення взаємодії особистого статусу та емоцій, де передбачаються тісні зв'язки та постійне спілкування між акторами, як наслідок емоції визначають статус.

Теорія контролю афектів Д.Хейза ґрунтується на ідеях символічного інтеракціонізму, тому основним постулатом є теза «соціальні інтеракції неможливо розглядати без афективних реакцій на них, оскільки афекти визначають наші думки,

ідентичності, дії» [7, с.179]. Контроль афектів, на думку Д.Хейза, виступає головною характеристикою для розуміння соціального життя.

Теорія контролю афектів була доповнена та розроблена соціологами Д.Т.Робінсоном, Л.Сміт-Ловін, Е.К.Вайзман, що під афектом розуміють будь-яку оціночну орієнтацію спрямовану на об'єкт. Почуття, на думку дослідників, є транситуаційними (незалежними від ситуації), узагальненими афективними відповідями на специфічні символи в рамках певної культури [7, с.182]. Емоції, в рамках теорії контролю афектів, є підтипами афекту, представляють лейбли (з їх асоціативними культурними значеннями), що застосовують до класифікації, опису різних станів, в яких перебуваємо після певних соціальних взаємодій.

Основні теоретичні принципи теорії контролю афектів:

«1. Актори реагують на соціальні ситуації з точки зору символів і значень, що ці символи їм надають.

2. Значення, що несуть символи здебільшого зумовлені культурними факторами, можливість прийняти соціальну роль актором та поглянути на ситуацію з позиції іншого актора, прогнозування їхньої реакції на взаємодію.

3. Актори мотивовані до збереження сенсу, пов'язаного з Я (що підтримує ідентичність).

4. Значення можуть зміститися протягом взаємодії в результаті власних дій або дій інших акторів.

5. Емоції виступають в якості сигналів про те, чи події підтримують або не підтримують ідентичності в міжособистісній ситуації» [7, с.184].

Крім того, теорія контролю афектів передбачає можливість прогнозувати, моделювати емоційні реакції після певних соціальних взаємодій. Теорія обґрунтовує можливість прогнозування особистого статусу груп на основі тих емоцій, що група відчуває до актора, та підтверджує стан емоційних девіантів щодо акторів з низьким статусом як таких, що неспроможні прийняти роль іншого, прогнозувати їх реакції, врахувати роль культурних та ситуаційних факторів - йде мова про низький рівень емоційного інтелекту. Однак теорія контролю афектів не відповідає на запитання: яким чином відбуваються взаємодії між емоціями та статусом. Натомість дає уявлення про емоції, класифікує їх, намагається пояснити причини переживання певних емоцій.

Теорія, що здатна пояснити взаємодію емоцій та статусу, - теорія соціального обміну емоцій Е.Дж. Лавлер та Ш.Р.Тхіе заснована на трьох основних моментах:

«1. Соціальний обмін - спільне завдання, при виконанні якого актори мають загальну спрямованість і беруть участь у спільній діяльності.

2. Спільна активність генерує та посилює емоційні відгуки.

3. Емоції, що переживають актори в результаті спільної активності, швидше за все також будуть спільними» [5, с.301].

В рамках теорії соціального обміну емоцій можна говорити про взаємозалежність емоцій

та статусу, оскільки, на думку Е. Дж. Лавлер та Ш.Р.Тхіе, обмін спричиняє емоційний вплив на акторів. Емоції, в свою чергу, впливають на міцність групового членства, яке є контекстом для структур, що генерують моделі обміну у майбутньому [5, с.301]. Коло замкнулося: з одного боку, емоції впливають на групові процеси, у тому числі формують статус актора, з другого боку, групові структури та їх елементи - статус, наприклад, створюють умови для прояву певних емоцій.

Емоційні стани впливають на соціальні процеси: якщо в результаті взаємодії актор відчуває позитивні емоції, то він буде прагнути повторювати обмін, якщо негативні - буде уникати подібних ситуацій.

Таким чином, група виступає джерелом емоцій як стимулів до подальших взаємодій. Тому на груповому рівні важливо не просто дослідити, які емоції відчувають актори, а те, на кого вони спрямовані, що дозволяє зробити удосконалена автором методика соціометрії.

На запитання стосовно того, як емоції пов'язані з динамікою статусу в групах, намагається відповісти С.Л. Ріджевей за допомогою теорії очікуваних станів. На думку дослідниці, коли люди виконують спільні дії, то з часом виникає соціальна ієрархія, щоденний досвід такої статусної ієрархії призводить до почуттів. Тобто студентська група завдяки щоденному спілкуванню та навчальній активності утворює статусну ієрархію, що зумовлює прояв конкретних емоцій до членів групи в залежності від їх статусу. Автор статті згодна, що коли ієрархія сформована, вона зумовлює емоції. Але постає запитання як же сформувалася ієрархія, чи не під впливом тих емоцій, що ми відчуваємо до певних акторів в результаті взаємодій, що за умови їх повторення й закріплюються соціальною ієрархією. Цей момент є неврахованим С.Л.Ріджевей.

Статусна ієрархія, за С.Л.Ріджевей, це ключова детермінанта емоційної динаміки, що відіграє важливу роль у конструюванні групових емоцій членів та груп солідарності [6, с.348]. На думку дослідниці, емоції актора залежать від того, чи він має високий, чи низький статус. Так, «високостатусні актори в негативних ситуаціях схильні проявляти злість, у той час як низькостатусні - сум та провини. В позитивних ситуаціях високостатусні актори відчувають гордість, низькостатусні - вдячність. В ситуації, коли актору незнайомий статус іншого актора, він його вгадує за емоціями, що той проявляє» [6, с.353]. С.Л.Ріджевей наголошує, що актори з високим статусом частіше відчувають позитивні емоції, з низьким - негативні.

Автор статті вважає, що описана схема статус-емоції, буде працювати і в зворотному напрямку емоції-статус, тобто якщо ви будете поводитись як лідер, демонструвати певні емоції, то можна посісти лідерську позицію, здобути цей статус.

Таким чином, ми розглянули кілька соціологічних теорій емоцій, де висвітлюються певні моменти взаємозв'язку між емоціями та статусом. Однак залишилися відкритими запитання стосовно характеру цього взаємозв'язку, та існування емо-

ційної специфіки особистого статусу приватної та професійної сфери, жодна з сучасних теорій емоцій не досліджувала цей аспект проблеми.

Виклад основного матеріалу дослідження. Мета статті – виявити специфіку емоційної компоненти особистого статусу приватної та професійної сфери. Для вирішення поставленої мети слід: 1) проаналізувати емоціограми індивідів з високим та низьким професійним та приватним статусом (надалі автор буде використовувати поняття професійного та приватного статусу як такі, що відображають специфіку особистого статусу в приватній та професійній сферах); 2) виявити специфіку емоціограм, що пояснюють рівень професійного та приватного статусу в групі.

Автором було проведено соціометрію 20 студентських груп (м. Харків, 2011, n=400), поряд із стандартною процедурою визначення статусних характеристик, анкета містила запитання стосовно того, які емоції викликає кожний член групи (було запропоновано список базових емоцій за К. Е. Ізардом, доповнений автором з урахуванням групової специфіки). За результатами соціометрії кожен індивід отримав груповий емоційний профіль – емоціограму, в якій зафіксовано, які емоції викликає він в інших та на скільки вони інтенсивні. Це надало можливість виявити взаємозв'язки між статусними характеристиками та емоціями, що викликає кожний індивід.

Більш докладно про дослідження та його результати дивися в інших публікаціях автора [1, 2, 3].

Порівняємо емоціограми індивідів з високим та низьким професійним статусом. В емоціограмах індивідів з високим професійним статусом превалюють повага (близько 75% викликають таку емоцію) та дружба (близько 84% викликають таку емоцію), при цьому не існує таких, що не викликали б таких емоцій. Вагоме місце займають інтерес, довіра, радість та симпатія (від 28% до 50% викликають зазначені емоції). Незначна кількість (2,7%) викликає зніяковілість. Немає таких, що викликали аутсайдерні емоції: сум, гнів, відразу, презирство, страх, сором, тривогу.

Характеризуючи емоціограми індивідів з низьким професійним статусом, зазначимо, що вагоме місце займають дружба, сум, радість та інтерес (від 20% до 40% викликають зазначені емоції). Враховуючи той факт, що негативні емоції є на порядок сильнішими за позитивні, то досить значними можна вважати показники за емоціями відразу, тривоги, презирства, гніву, страху (від 5% до 15% викликають зазначені емоції). Незначна кількість (від 0,34% до 2,56%) викликають сором, повагу, симпатію. Представники цієї групи зовсім не викликають довіри та зніяковілості.

Підводячи підсумки за впливом емоцій на професійний статус, слід зазначити домінуючий вплив статусних емоцій (поваги, довіри), високі показники за комунікативними емоціями (інтерес, радість, дружба, симпатія) та відсутність аутсайдерних емоцій для високого професійного статусу. Відсутність статусних емоцій, помірні комунікативні емоції та прояв аутсайдер-

них емоцій для низького професійного статусу.

Порівняємо емоціограми індивідів з високим та низьким приватним статусом. В емоціограмах індивідів з високим приватним статусом превалюють комунікативні емоції: інтерес, радість, дружба (від 82% до 88% викликають зазначені емоції) та статусна емоція поваги (75%). Високими є показники за емоцією довіри та симпатії (50 та 26% викликають зазначені емоції). Інші емоції в емоціограмі відсутні.

Щодо індивідів з низьким приватним статусом слід відмітити помірно високі показники за такими емоціями: тривога, дружба, сум та відраза (від 26% до 33% викликають зазначені емоції). Помітними в емоціограмі є емоції радості, інтересу (14-15% викликають зазначені емоції). Досить вагомими є показники за аутсайдерними емоціями гніву, страху, презирства (від 7,69% до 12% викликають зазначені емоції). Відсутні або майже відсутні в емоціограмі симпатія, довіра та зніяковілість.

Характеризуючи емоційний вплив на приватний статус, відзначимо домінуюче значення показників за комунікативними емоціями, суттєвий вплив статусних емоцій та відсутність аутсайдерних емоцій для індивідів з високим приватним статусом. Натомість індивіди з низьким приватним статусом мають помірні показники за аутсайдерними, за більшістю комунікативних (крім симпатії) емоцій та відсутністю симпатії, довіри та зніяковілості.

Слід враховувати, що індивіди з низьким професійним та приватним статусом частіше не викликали усіх аутсайдерних емоцій, хтось викликав страх, хтось гнів, хтось відразу і т.д.

Порівняльний аналіз емоціограм приватного та професійного статусу (див.рис.2, 3) демонструє пряму залежність статусних емоцій (поваги та довіри) та особистого статусу з тією особливістю, що повага є більш принциповою для професійного статусу порівняно з приватним.

Рис.2. Емоціограма індивідів з високим професійним статусом.

Високі показники за комунікативними емоціями є більш важливими для отримання приватного статусу, особливо важливі інтерес та радість. За симпатією та дружбою ситуація подібна.

Аутсайдерні емоції відсутні в емоціограмах як індивідів з високим професійним, так і приватним статусом. Однак для приватного статусу невідчуття негативних емоцій є більш принциповим.

Рис.3. Емоціограма індивідів з високим приватним статусом.

Висновки. Таким чином, дістало подальшого розвитку вивчення впливу емоцій на особистий статус на основі даних соціометричних досліджень, що дозволило виділити специфіку емоціограм професійного та приватного особистого статусу та надало можливість більш глибокого розуміння впливу емоцій на групові процеси.

Для розуміння формування особистого статусу в професійній сфері пасує теорія контролю афектів, оскільки традиційно професійна сфера вимагає від акторів афективної нейтральності, контролю над емоціями, табування певних емоцій, у той же час не виключає моніторингу власних емоцій та емоцій інших з виходом на моделювання та прогнозування майбутньої ситуації. Для керівників емоції надають цінну інформацію щодо ситуації, демон-

струють зворотну реакцію на соціальні дії, дозволяють оцінити ефективність роботи колективу, що переважно визначається його солідарністю, згуртованістю чи конфліктністю. Тому високий рівень поваги та довіри керівнику демонструє прийняття як керівника, так і завдань, які він ставить, розуміння місії організації, ефективність роботи такого колективу.

Специфіку особистого статусу приватної сфери легше зрозуміти в рамках модифікованої теорії очікуваних станів С.Л.Ріджевей (не тільки вплив статусу на емоції, але й можливість зворотного руху). Щоденні спільні дії групи акторів з часом викликають соціальну ієрархію, щоденний досвід такої статусної ієрархії призводить до почуттів. У той же час соціальна ієрархія утворюється під впливом емоцій, що повторюються в результаті щоденних спільних дій: емоцій, що їх переживає актор та емоцій, що відчують інші по відношенню до нього. Крім того, особливість емоційного профілю особистого статусу приватної сфери зумовлена традиційно більш гнучкою емоційною складовою: дозвіл на прояв багатьох емоцій, можливість демонструвати радість, симпатію. Тому цілком передбачуваною є ситуація вирішального впливу комунікативних емоцій на формування особистого статусу в приватній сфері.

Перспективи розвитку проблеми взаємозв'язку емоцій та статусу бачаться в можливості цілеспрямованого тренінгу характеристик емоційного інтелекту, що дозволить конструювати власний особистий статус, більш ефективно управляти колективом враховуючи особливості групових емоцій.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Белікова Ю.В. Емоції і почуття: соціологічний аналіз. Типізація групових емоцій / Ю. В. Белікова // «Вісник Одеського національного університету. Випуск «Соціологія, політичні науки», Одеса, 2011. – С.168-173.
2. Белікова Ю.В. Можливості соціометрії у вивченні групових емоцій / Ю. В. Белікова // Наукові праці: науково-методичний журнал. - Вип. 144. - Т. 156. Соціологія. - Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили.-2011.-С.6-9.
3. Белікова Ю.В. Формування особистого статусу під впливом емоцій / Ю. В. Белікова // Сучасні суспільні проблеми у вимірі соціології управління: Збірник наукових праць ДонДУУ.Т. XII. Вип.211, Серія «Соціологія».- Донецьк: ДонДУУ, 2011. –С.106-114.
4. Kemper T. Power and Status and the Power-Status Theory of Emotions / T.Kemper// Handbook of the sociology of emotions / Ed. By J. E. Stets, J.H. Turner. – New York: Springer, 2006. – P.87-111.
5. Lawler J. E. Social Exchange Theory of Emotions / Edward J. Lawler and Shane R. Thye// Handbook of the sociology of emotions / Ed. By J. E. Stets, J.H. Turner. – New York: Springer, 2006. – P. 295-320.
6. Ridgeway L.C. Expectation States Theory and Emotions / Cecilia L. Ridgeway// Handbook of the sociology of emotions / Ed. By J. E. Stets, J.H. Turner. – New York: Springer, 2006. – P. 347-367.
7. Robinson T. D. Affect Control Theory/ Dawn T. Robinson, Lynn Smith-Lovin, and Allison K. Wisecup // Handbook of the sociology of emotions / Ed. By J. E. Stets, J.H. Turner. – New York: Springer, 2006. – P. 179-202.